

Lodewijk Baljon landschapsarchitecten Amsterdam

Pleidooi voor meer variatie in dichtheid

Lodewijk Baljon is betrokken bij enkele spraakmakende transformaties van stedelijke gebieden. Op het ArchitectuurNL congres over transformatie op 15 november a.s. spreekt Baljon hierover. Als opmaat naar het congres spraken we met Baljon op zijn bureau op het voormalige veemarkterrein in Amsterdam. Daar staat pontificaal een enorme maquette van het nieuwe centrum voor Leidsche Rijn, met als blikvanger de Belle van Zuylen, een toren die 262 meter hoog moet worden.

Jan Bol en Jacqueline Knudsen

Waarom zo'n enorme toren?

Zo'n toren heeft een magnetische werking op bedrijven en mensen, het wordt een toeristische attractie. Maar belangrijker is of het centrum aardiger is met deze toren of zonder. Daarbij komt een andere vraag: als ik straks Amsterdam verlaat met helder weer, wil ik dan meteen Utrecht al zien? Hoe mooi die toren ook is, het maakt Nederland weer een stukje kleiner. Als je op het Prins Clausplein in Den Haag rijdt dan zie je Delft, Zoetermeer en Rotterdam liggen. Soms vind ik dat

Foto's Roel Dijkstra Fotografie

spectaculair en spannend, maar soms ook beklemmend.

Wat is jullie opdracht?

De opdracht van de gemeente luidde: kom met een echt goed voorstel waar wij voor vallen. Als we het niet goed genoeg vinden is het einde oefening.

Met wie werken jullie aan het plan?

Het masterplan voor het centrum van Leidsche Rijn is van Jo Coenen. Voor twee deelgebieden wordt nu een stedenbouwkundig plan gemaakt door Jo Coenen en Co en Rijnbout van der Vossen Rijnbout. Wij ontwerpen de inrichting van de openbare ruimte en schaven hier en daar het masterplan bij. De Belle van Zuylen is een ontwerp van de Architecten Cie.

Wat als de toren niet doorgaat?

Als deze toren niet doorgaat komt er mogelijk een cluster van lagere torens en daar kunnen we praktisch gezien beter mee uit de voeten. Als die toren er wel komt, komen een aantal gewenste en gedroomde functies ook dicht bij de realiteit. Het

is fascinerend en volstrekt uniek dat in een staduitbreiding zo'n centrum wordt gemaakt.

Staat de toren nu dan wel goed in het plan?

We wilden de toren goed laten landen in zijn omgeving. Het staat er nu heel anders in dan de Architecten Cie had gedacht. De poten zijn in het raster opgenomen. Voor ons is de toren waardevol onderdeel van het plan. Het dicteert niet het stratenpatroon. Met Rijnbout is net zolang gekneet tot de toren goed is voor die plek en er een goede ruimtelijke samenhang ontstaat.

Je masseert tegelijk ook je eigen gedachten?

Geen van de ontwerpers, bij ons noch bij Rijnbout of de Architecten Cie, had al eerder iets ontworpen. Het zijn allemaal oude rotten in het vak en toch was het voor iedereen nieuw.

Dat eindeloos bijshaven van maquettes, is dat kenmerkend voor jullie ambachtelijke werkwijze?

Dat is één aspect van het ambacht. We doelen ook op onderzoek en kennis van materialen en productontwikkeling. Voor de binnentuin van het Rijks-

museum Twente hebben we een soort hightech grind ontwikkeld: een honingraatmat waarin het grind ligt, zodat ook mensen in een rolstoel of met krukken of hoge hakken erover kunnen. Het grind ligt los, dus het knispert onder je voeten; het is hol en daardoor geluiddempend, het geeft geen richting en heeft prachtige kleuren. Het ambachtelijke zit hem in het onderzoek naar hoe je een traditioneel materiaal als grind aan al die eisen kunt laten voldoen.

Hoe belangrijk is inspraak?

Zeker in projecten die de openbare ruimte betreffen moet het publiek inspraak hebben. Maar je moet vooraf duidelijk bepalen met wie je aan tafel gaat zitten en wie op welk moment wordt geconsulteerd. Daar hebben we veel ervaring in, daarop worden wij ook geselecteerd en daarom is ons plan voor het Waalfront unaniem door de raad aangenomen. Dat is echt uniek. In Arnhem moet een referendum gehouden worden, dat was in Nijmegen niet nodig.

In Nijmegen hadden jullie een atelier in de wijk?

Wethouder Paul Depla wilde dat dit plan een breed draagvlak zou krijgen. Ik heb hem een werkplek in de buurt gevraagd. De gemeente had daar panden aangekocht en daar konden we er een van gebruiken. We hebben toen bepaald dat alle vergaderingen over het Waalfront daar gehouden zouden worden. De ambtenaren moesten letterlijk vanuit het stadhuis afdalen naar het Waalfront. Het mooie van een atelier en vergaderruimte op de locatie is ook dat op een gegeven moment mensen tijdens een bespreking niet meer op de kaart wijzen maar naar de fysieke plek duiden.

Is dat zo belangrijk?

Ja, je bent met een heel abstract plan bezig en dan is het ontzettend goed om je daar met regelmaat een concrete voorstelling van te maken. Je tekent een lijn op een kaart en kijkt ter plekke hoe groot iets is. Er was ook een inloopavond per maand: Er kwamen geen hordes mensen, maar het contact gaat wel veel dieper. Wij gebruiken de bezoekers ook als informatiebron, het is tweerichtingsverkeer.

Het gebied is zeer pluriform, met een haven, een slachthuis, een elektriciteitscentrale, fabrieken, hoe maak je daar een eenheid van?

Het hoeft geen eenheid te worden. Het belangrijkste aan deze locatie was de ligging aan de Waal. Maar het ligt ook tegen de binnenstad aan, weliswaar met een spoorbrug ertussen, maar die verbinding kan verbeterd worden. De haven wordt niet meer gebruikt voor overslag, het is een rusthaven waar schippers langer mogen liggen. We hebben discussies gehad over het programma, de gemeente en Rabo Vastgoed hadden daar verschillende opvattingen over. Vaak wordt een programma vastgesteld op basis van berekeningen, op basis van geld. Veel zinvoller is het om naar de locatie te kijken in ontwerpende zin en niet alleen in rekenkundige zin.

En vanuit cultuurhistorisch perspectief?

Er was een vooronderzoek geweest vanuit Belvedere, dat de historie in kaart bracht. Omdat de strategische ligging aan de rivier de Waal de reden was voor de Romeinen, het fort en de industrie zich ooit hier te vestigen, willen wij die historie levend houden in het nieuwe plan. Niet door een heemschutterig herstel van een fort, maar door de reden van de vestiging op deze locatie erfahrbaar te maken. Door dijken en dijkopgangen is de rivier van afstand erfahrbaar. We gaan niet langs de rivier de hoogte in, maar zorgen voor doorzichten zodat men ook op afstand op de eerste rang zit ten opzichte van de rivier.

De openbare ruimte is vogelvrij

Waarom haalde je Liesbeth van der Pol erbij?

De gemeente is destijds bij diverse ontwerpers langsgeslagen. Men waardeerde onze visie maar er bestond twijfel of een landschapsarchitect wel voldoende kennis had voor zo'n masterplan. Ik stelde voor er een architect bij te nemen, vooral voor de typologische studie, de parkeeroplossingen en voor de beeldvorming. We wisten vooraf dat historie een belangrijke rol zou spelen. Liesbeth van der Pol gaat op een impulsieve en associatieve manier met de geschiedenis om en ik meer analytisch. We wilden een plan maken dat uit de context groeit en zij zou ons daar goed bij kunnen helpen.

Een landschapsarchitect gaat niet gauw op de stoel van de architect zitten, maar andersom wel, wat vind je daarvan?

Wij kunnen geen gebouwen ontwerpen. Soms ben ik wel eens jaloers op architecten, die bereiken veel sneller hun resultaat. Een landschapsarchitect moet veel meer geduld hebben. Niet alleen moeten zijn ontwerpen letterlijk groeien, maar ze zijn ook veel meer conditiescheppend. Je maakt de condities waarop iets verder ontwikkelt, bijvoorbeeld een wijk, een plein, een landschap.

Je maakt in de openbare ruimte ook vaker mee dat er ingegrepen wordt.

Ja, bij aanpassing van gebouwen kunnen architecten aan de bel trekken maar de openbare ruimte is vogelvrij. Zo worden er bijvoorbeeld na klachten uit de buurt over de kaalheid van een plein extra bomen in een plan gezet die helemaal niet op die plek horen. In het begin ben ik wel eens naar de stadsdeelraad gestapt. Die is juist blij dat ze zelf hierover mag beslissen en ziet mij als onderdeel van het centrale bestuur. Het is natuurlijk heel leuk die lokale politiek, maar het heeft ook zijn nadelen.

Was je liever architect geworden?

Nee, want toch vind ik die ontwikkeling wel spannend, soms gaat het anders dan voorzien. Als de factor tijd je boeit, kun je dat accepteren.

Een stationsplein in Apeldoorn, tot hoever ontwerp je wat er allemaal gebeurt?

Ver, je maakt je van tevoren een voorstelling van het gebruik van het plein. Je moet over alles nadenken, anders gebeuren er telkens dingen die je niet voorzien had, die je plan aantasten en dat levert grote frustraties op. Bij de opening werd de watertafel aangezet, een meisje in een roze jurk ging meteen door het water dansen. Op zo'n moment ben ik echt

Heel leuk die lokale politiek, maar het heeft ook zijn nadelen

gelukkig, dan gebeurt er waarvan je vooraf droomt. De mensen nemen de ruimte die je hebt gemaakt in gebruik.

Hoe komen jullie op het motief van de gebroken aarde in de bestrating?

Het plein is groot en er loopt een fietsroute doorheen. Als de trein leegloopt, is het even druk op het plein, en daarna weer rustig. Om te voorkomen dat het plein ervaren wordt als een akelige leegte, wordt het meer als landschap dan als stadsplein ontworpen. De relatie met de Veluwe ligt voor de hand, met zand en dennen. We hebben gekozen

voor een zandkleurig graniet, in een vrij patroon, om de ruwe textuur en richtingloosheid van zand te benaderen. En voor grove dennen, met strakke stammen en een flinke kroon. Dat craquelurepatroon, dat lijkt op opgedroogde modder, is helemaal bedacht op grond van technische eisen, maar je kunt het ook interpreteren alsof het een natuurlijk patroon is.

Was die bestrating niet erg kostbaar?

Zeker, en om een goede ondergrond voor zowel de bestrating als voor de dennen te maken is een betonnen bunkerachtige constructie gemaakt, een soort dubbel maaiveld. Ook dat was kostbaar, ver boven het minimale. Soms zeggen betrokkenen: we doen het liever op onze standaard wijze. En in Nederland is standaard ongeveer het minimum, niet een soort middenmoot. De zaak boven de standaard uittillen is altijd al een enorm gevecht. In Apeldoorn hadden we als uitgangspunt een budget waarmee we standaard stoeptegels konden neerleggen en nu is het Portugees graniet geworden, met alle details. Het budget is verhoogd, want op de lange termijn loont het, omdat het betrekkelijk weinig onderhoud vergt en de bomen nog 100 jaar doorgroeien.

Het is geen plein om te verblijven?

We hebben bewust geen echte banken geplaatst, want die vestigen de aandacht op de leegte, maar er zijn wel elementen waarop je kunt zitten: de randen van de watertafel, van de boomspiegel van een enorme plataan op het plein, en van een skatepool. Mensen gaan liever op randjes zitten dan op een bank of stoel. Het is veel informeler. Het regisseren van terloops gebruik is een absolute uitdaging bij de inrichting van een buitenruimte.

Als zitplaats zijn banken standaard, randen niet. Moest je in dat opzicht ook tegen de standaard opboksen?

Standaard is safe, daarom moet je opdrachtgevers uit die standaardgedachten losmaken. De volgende uitspraak vind ik erg mooi 'Als je doet wat je deed, dan krijg je wat je had'. Niets nieuws dus. En ik vind het belangrijk dat we telkens wat nieuws maken. Niet de wereld op zijn kop zetten, maar steeds iets verder brengen.

Hoe kun je de verrommeling van het landschap een halt toeroepen?

Ondanks alle verrommeling bestaan er nog steeds fantastische contrasten en directe overgangen tussen stad en land. Die randen moeten sterk blijven. Je moet met contrasten blijven ontwerpen en niet alles in gelijkmatige dichtheid uitspreiden, zoals in de Vinex. Ik pleit voor een uitgesprokener variatie in dichtheid. Voor een veel dichtere of juist dunnere bebouwing bestaat een kleinere doelgroep met een meer uitgesproken smaak. Daar moet men eens meer aandacht aan schenken.

En de verrommeling van bedrijventerreinen?

Dat hebben we over onszelf afgeroepen door te

denken dat regie op een bepaald niveau niet nodig zou zijn en door een besluitvorming waarbij ieder een beetje zijn zin krijgt. Dan krijg je van alles wat, dat is niet uitgesproken, en dat zit me altijd dwars. De regietaak van de provinciale of rijksoverheid is heel belangrijk, want op gemeentelijk niveau rommelt men wat aan, uit angst dat bedrijven naar de burens vertrekken. Ook bedrijven zijn niet zo geïnteresseerd in fraaie terreinen, behalve wanneer het geld oplevert. Nederland moet er goed uitzien, dat is ook een ondernemersbelang.

Bureauprofiel

Bureauleiding dr ir Lodewijk Baljon (Landschapsarchitectuur, Landbouw Universiteit Wageningen, promotie 1992 op het proefschrift: Park ontwerpen – Een beschouwing over hedendaagse ontwerpvooropvattingen in de parkarchitectuur.)
Ing. Mark van der Bij (Tuin- en Landschapsinrichting, techniek, Hogeschool Larenstein, Velp)
Ing. Karin van Essen (Tuin- en Landschapsinrichting, ontwerpen, Hogeschool Larenstein, Velp; École Nationale Supérieure de Paysage, Versailles, Frankrijk)

Werkgebieden De werkzaamheden lopen uiteen van tuin tot stad. Naast regelmatig onderzoek en publicaties, vormt het ambachtelijke een constante factor in de projecten.

Oprichtingsjaar 1986

Aantal medewerkers 14 + 3 stagiaires

Werkwijze In onze vakopvatting is een architect niet de artistieke vormgever, maar de vernuftige ontwerper en de slimme integrator in ingewikkeld samengestelde processen. Door te tekenen, analyseren we de situatie en het programma; door te tekenen, onderzoeken we de context en de potenties; door te tekenen, maken we de consequenties van gekozen uitgangspunten, voorwaarden en normen aan de opdrachtgever zichtbaar. Uiteindelijk brengen we door te ontwerpen alle mogelijke aspecten samen, integraal.

Visie Door onderzoek, ook van actuele ontwikkelingen in de landschapsarchitectuur en de stedenbouw, realiseren we ons welke belangrijke rol traditie in ons vak speelt. Vernieuwingen komen niet tot stand door het radicaal verwerpen van het verleden. Traditie, als een samenstelling van kennis en ervaring, biedt iets om mee te werken maar ook iets wat we kunnen bekritisieren en veranderen. De landschappelijke en stedenbouwkundige context vormen meestal de aanleiding voor de opzet van het ontwerp. Wij zoeken naar oplossingen die het karakter van de plek versterken. Veel valt ook te ontlennen aan het uiteenrafelen van het programma. Kleine verdraaiingen ten opzichte van het gangbare zorgen vaak voor de grootste verrassingen. We maken het niet mooi om het mooie, maar laten de keuze logisch uit de omstandigheden voortvloeien.
Website www.baljon.nl

Lodewijk Baljon landschapsarchitecten

Waalfront Nijmegen

Programma 2.650 woningen en 30.000 m² voorzieningen

Ontwerpteam Lodewijk Baljon, Mintske Sijsma, Mark van der Bij en Karin van Essen in samenwerking met Atelier Zeinstra van der Pol
Opdrachtgevers Gemeente Nijmegen, Rabo Vastgoed

Ontwerp masterplan 2005-2006

Oplevering Waalfront 2010-2020

Toelichting Het landschap, met de daarin aanwezige cultuurhistorische lagen, bepaalt het raamwerk van het masterplan. Negen deelgebieden volgen uit de landschappelijke lijnen. Ze ontlennen hun karakter aan de context, het daarop afgestemde programma en de bebouwingstypologie. In dit 30 ha grote gebied is de rivier altijd de aanleiding geweest tot ingrijpen in het landschap. Zo vestigden de Romeinen hier een grote handelsstad, vormde fort Krayenhoff een belangrijk onderdeel van de vesting aan de rivier en kwam de Nijmeegse industrialisatie hier op gang.

De drie tijdslagen hebben invloed op de transformatie. Het is een kansrijke ontwikkeling zo pal naast de binnenstad met een oeverlengte groter dan de Waalkade. Aan de Waal ontstaat een waardevolle aanvulling voor Nijmegen met een boeiend en behaaglijk binnenstedelijk klimaat. De opbouw is zo ontworpen dat over de volledige diepte van het gebied de rivier wordt ervaren.

Illustraties Lodewijk Baljon landschapsarchitecten

1

2

- 1 masterplankaart
- 2 negen deelgebieden:
- 1 bakens
- 2 fort
- 3 fortlandschap
- 4 park
- 5 quartier romain
- 6 dijkhoven
- 7 eiland
- 8 waalhaven
- 9 handelskade
- 3 maquette
- 4 fort en dijkgangen
- 5 specials (in rood)

4

5

6 overzicht plein
7 watertafel
8 boomspiegel

Stationsplein Apeldoorn

Ontwerpteam Lodewijk Baljon, Mark van der Bij en Karin van Essen

Opdrachtgevers Forumpark, Gemeente Apeldoorn, BAM Vastgoed, Heijmans Vastgoed

Ontwerp 2000-2005

Realisatie 2005-2006

Toelichting Het nieuwe stationsplein vormt de entree tot de stad en toont Apeldoorn als moderne stad aan de Veluwe. Zandkleurige verharding en naaldbomen zijn een directe referentie aan het landschap. De leesbaarheid van de ruimtelijke organisatie en het comfort voor de reiziger zijn van primair belang. Voor de alledaagse gebruiker van het plein geldt dat het plein mooi, veilig en schoon moet zijn. Dat vraagt om een overzichtelijk stationsplein met een hoge belevings-, gebruiks- en toekomstwaarde.

Het komvormige vloerkleed van de stad straalt rust

en exclusieve eenvoud uit. De zandkleurige vloer van geel Portugees graniet loopt door tot aan de stammen van de bomen. De vloer toont het beeld van halfverharding; informeel, uitnodigend zacht en refereert aan de Veluwe. In een basispatroon van craquelures met geïntegreerde afwatering worden lijngoten, boomroosters en lantaarnpalen moeiteloos ingepast, waarbij de bestratingsrichting steeds verspringt. Hierdoor ontstaat richtingsloosheid en ontstaat een vleug over het plein, vergelijkbaar met de vleug in zandvlaktes.

Foto's Lodewijk Baljon en Rik Klein Gotink (6)

7

8

9

Tuin Rijksmuseum Twente, Enschede

Ontwerpteam Lodewijk Baljon

Opdrachtgever Rijksgebouwendienst

Ontwerp 1994

Realisatie 1996

Toelichting Omgeven door een donker gebouw moest het een lichte plek worden: een tuin voor alledag als rustpunt midden in het museum, maar ook een plein als ontmoetingsplek voor veel mensen bij gelegenheid. De vloer van de tuin is geplooid. Grindvlakken in twee tinten snijden elkaar voortdurend. De verzinkt stalen randen leunen voorover, waardoor de licht hellende vlakken lijken te zweven. Lange lijnen, diagonaal door de binnentuin lopend, rekken de ruimte op. De eenvoud van het grind, dat zacht knispert onder de schoenen en overige geluiden dempt, harmonieert met het oude. Het beperkte aantal middelen past

bij de strengheid van het bestaande museum. Tegelijkertijd bemiddelt de tuin tussen het oude en de nieuwe aanbouw van Ben van Berkel. Lijnen van bouwwerk en tuin vinden moeiteloos in elkaar een vervolg. De vijver dramatiseert de schuin vooroverhellende positie van het nieuwe gebouw. In het water, bron van het leven, benadrukken de oeverplanten de ogenschijnlijke kaalheid van de tuin. Zevenentwintig Koelreuteria's, waarvan de stammen direct oprijzen uit het dorre grind, vormen een lichtig bladerdak boven de helft van de tuin.

Foto's Lodewijk Baljon en Rik Klein Gotink (9)

10